

ALPHABETUM IX L'ÉCRITURE AVANT LA LETTRE

S. In de 12e eeuw creëerde Hildegard van Bingen (1098 - 1179) een geheime taal, die kennelijk voor mystieke doeleinden werd gebruikt. Intussen wordt deze taal als één van de eerste "geconstrueerde" talen ooit beschouwd. Zij bestaat uit de *Lingua Ignota*, een lijst van meer dan 1000 woorden, zonder bekende grammatica, en een reeks van 23 alternatieve vormen voor de 23 letters die in het Latijn worden gebruikt, de *Litterae Ignotae* genaamd. Voor *L'écriture avant la lettre* ontwierp Edgar Walthert één van de eerste hedendaagse schreefloze versies van Litterae Ignotae, als een uitbreiding van zijn schreefloze lettertype Logical.

T. *Public Access Poetry* was in 1977 en 1978 een televisieprogramma met voordrachten van een half uur door een groot aantal dichters en kunstenaars uit het centrum van de stad, die vaak op de één of andere manier verbonden waren met het Poetry Project in de St. Mark's Church in New York. In december 1977 leest Hannah Adelle Weiner (1928 - 1997) in deze video voor uit *The Clairvoyant Journal*, samen met Sharron Mattlin en Peggy De Coursey, die vertellen over het dagelijks leven van Weiner in de drie stemmen die haar typemachine leesbaar kon onderscheiden (zie de publicatie op het scherm).

U. *Her Production* is een korte video van Nicoline van Harskamp uit 2014, bestaande uit een audiotrack naast een projectie van ondertitels in het Internationale Fonetische Alfabet (of IFA): een alfabetisch systeem van fonetische notatie, dat aan het eind van de 19e eeuw door de Internationale Fonetische Vereniging werd bedacht als een gestandaardiseerde weergave van spraakklanken in geschreven vorm. Het systeem wordt grotendeels toegeschreven aan de foneticus Daniel Jones - naar wie Bernard Shaw het beroemde personage van Henry Higgins in zijn toneelstuk "Pygmalion" heeft gemodelleerd. Jones initieerde een jaarlijkse Summer Course of English Phonetics die nog steeds grote groepen geleerden van over de hele wereld naar de UCL in Londen brengt. In 2014 nam Nicoline van Harskamp, die zichzelf IFA leerde en de ambitie had om het ooit verbatim te schrijven zoals Henry Higgins, deel aan de cursus en voerde een experiment uit onder haar medestudenten en haar docenten. Zij liet hen een geluidsfragment met haar eigen stem horen en vroeg hen commentaar te leveren op haar Engels of, in taalkundige termen, haar productie. De verschillende kritieken zijn samengevoegd tot een

audiotrack, en ondertiteld met behulp van de symbolen van het IFA, waardoor de "onvolkomenheden" in de productie van de respondenten zelf aan het licht komen.

V. Gedurende meer dan acht jaar ontwierp Brigitte Willberg (1921 - 2020) figuurbeelden uit historische type-elementen en zette deze ook zelf. Door de meer dan zeventig afzonderlijke werken met slechts zes basisfiguren kan het samenspel van de zichtbare vormen en de onzichtbare ruimten daartussen worden waargenomen.

W. *What does 'Why' mean?* is een hilarische en diepgravende onderzoekspublicatie van Octavian Esanu. Het werd gepubliceerd in 2001, terwijl Esanu aan de Akademie Schloss Solitude in Stuttgart was verbonden. Voor *What Does 'Why' mean?* las Esanu honderden interviews en essays van kunstenaars en kunstcritici, die hij gebruikte om een nieuwe tekst te vormen uit vragen over kunst, geplukt uit de lezingen. Elke vraag is zorgvuldig van voetnoten voorzien.

X. Shigeru Matsui schrijft wat hij *Pure Poems* noemt: korte gedichten bestaande uit de getallen één, twee en drie, en getypt met Romeinse cijfers, waarbij alleen de letter I wordt gebruikt. Matsui begon begin 2001 met het schrijven van *Pure Poems* en heeft er intussen meer dan 1400 gepubliceerd. Ze zijn gebaseerd op het 20 x 20 raster van standaard Japans schrijfpapier en bestaan uit vierhonderd cijfers.

Y. In 1949 gaf John Cage (1912 - 1992) zijn *Lecture on Nothing* in de Artists' Club aan Eighth Street in New York City (de door Robert Motberwell gestarte kunstenaarsclub, die voorafging aan de populaire club van Philip Pavia, Bill de Kooning, e.a.). *Lecture on Nothing* is geschreven in dezelfde ritmische structuur die Cage in zijn muzikale composities uit die periode gebruikte. Eén van de structurele verschillen was de herhaling, zo'n veertien keer, van een enkele pagina waarop het refrein stond: 'Als iemand slaperig is laat hem dan gaan slapen'. Jeanne Reynal, die de lezing bijwoonde, stond halverwege op, gilde, en zei toen, terwijl Cage verder sprak: 'John, ik hou zielsveel van je, maar ik kan geen minuut langer meer verdragen.' Daarna liep ze naar buiten. Later, tijdens het vragenuurtje, gaf Cage één van de zes vooraf voorbereide antwoorden, ongeacht de gestelde vraag. *Lecture on Nothing* was een weerspiegeling van zijn engagement in Zen.

Z. Tehching Hsieh, geboren in 1950 in Taiwan, emigreerde op 24-jarige leeftijd naar de VS. Tussen 1978 en 1986 voerde hij als illegale immigrant vijf performances uit die een jaar duurden. Eén daarvan was de 1978 - 1979 Cage Piece, waarin hij zich een jaar lang opsloot in een houten cel van 3,5 x 2,7 x 2,4 meter met daarin alleen een wasbak, een lamp, een emmer en een bed. Gedurende dat jaar mocht hij niet praten, lezen, schrijven, TV kijken of naar de radio luisteren. Het hele proces werd gedocumenteerd door een openbare notaris die ook getuigde dat de kunstenaar de cel niet verliet. Een kamergenoot van hem bereidde de maaltijden van Hsieh en bracht het afval naar buiten. Eén of twee keer per maand was de manifestatie toegankelijk voor het publiek. Terugkijkend is het interessant dat deze manifestatie plaatsvond voordat dit soort happenings via internet en sociale media automatisch openbare manifestaties werden. Hoewel er geen exacte gegevens bestaan over hoeveel mensen Hsieh daadwerkelijk in zijn cel in zijn eigen appartement hebben bezocht, mogen wij aannemen dat de Cage Piece, net als de Fontein van Duchamp, vooral bekend is geworden door documentatie en archivering.though no exact record exists of how many people actually visited Hsieh at his cell in his own apartment we may assume that the *Cage Piece*, just like Duchamp's *Fountain*, has become known mainly through documentation and archiving.

. Goran Đorđević is een voormalig kunstenaar uit Joegoslavië. Hij studeerde af in elektrotechniek in Belgrado en in visuele studies aan het MIT. Sinds 1985 is hij niet meer actief geweest als kunstenaar, behalve een korte periode (1988-91) als lid van de *Amateur Art Society Jedinstvo* in Belgrado onder het pseudoniem Adrian Kovacs. Van 1992 - 2014 was hij portier van de *Salon de Fleurus* in New York, een levende reconstructie van de Parijse salon van Gertrude Stein uit het begin van de 20e eeuw, waar kopieën van haar collectie moderne kunst zijn ondergebracht. Đorđević werkte ook mee aan het project *International Exhibition of Modern Art* dat deel uitmaakte van de officiële selectie van Servië en Montenegro op de Biënnale van Venetië in 2003. Sinds de opening van het Museum of American Art in Berlijn (2004) is hij als technisch assistent verantwoordelijk voor externe activiteiten.

ALPHABETUM IX

L'ÉCRITURE AVANT LA LETTRE

With works by

A **David Antin**

G **Walter Benjamin**

O **Joseph Beuys**

S **Hildegard van Bingen**

Y **John Cage**

. **Goran Đorđević**

I **Uta Eisenreich**

W **Octavian Esanu**

. **Res Feber**

M **Ryan Gander**

J **Kenneth Goldsmith**

C **Gary Hill**

D **Victorie Hanna**

U **Nicoline van Harskamp**

H **Toine Horvers**

Z **Tehching Hsieh**

N **Hedwig Houben**

F **Emily Kocken**

I **James Langdon**

K **Jude Lombardi**

B **Günter Gerhard Lange**

P **Stephane Mallarmé**

X **Shigeru Matsui**

Q **Tine Melzer**

E **Yoko Ono**

K **Annetta Pedretti**

L **The Rodina**

T **Hannah Weiner**

S **Edgar Walthert**

V **Brigitte Willberg**

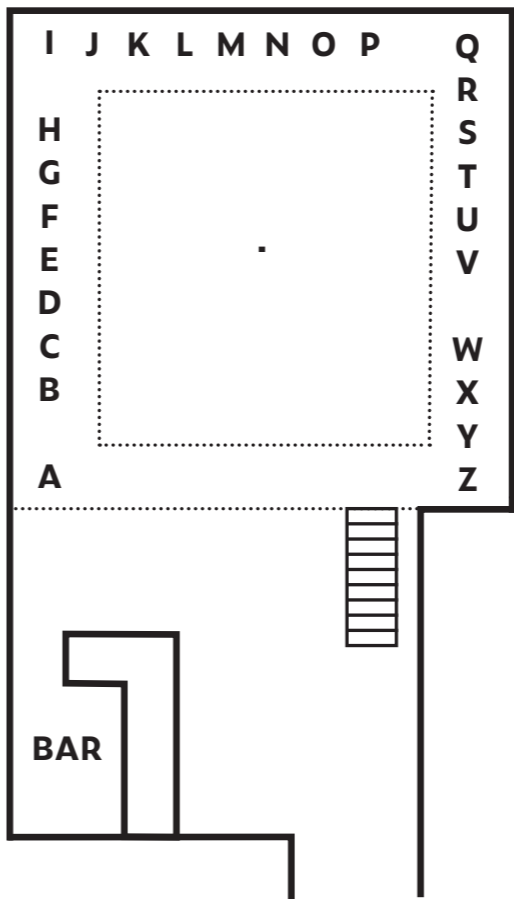
R **Unica Zürn**

In de 11e eeuw creëerde de Duitse schrijfster, componiste en mystica Hildegard van Bingen (1098 - 1179) *Lingua Ignota* (onbekende taal), bestaande uit een woordenschat van 1000 woorden. Een taal die inmiddels wordt beschouwd als de eerste persoonlijk geconstrueerde taal ooit. Het bevatte ook een eigen schrijfsysteem, de *Litterae Ignotae*.

800 jaar later creëerde de Franse symbolistische dichter Stephane Mallarmé (1842 - 1898) een omvangrijk en complex levenswerk met als titel *Le Livre*. Een verzameling van meer dan 200 pagina's met notities waarvan het de bedoeling was dat ze als losse vellen zouden worden verspreid en dat ze in het openbaar moest worden voorgedragen. Twee keer.

80 jaar later begon de Amerikaanse dichter, criticus en performance-kunstenaar David Antin (1932 - 2016) met spontane, geïmproviseerde performances tijdens voordrachten en tentoonstellingen, die hij 'talk poems' noemde. Inmiddels worden deze 'talk poems' beschouwd als een van de meest belangrijke bijdragen, aan een destijds nieuw artistiek genre dat bekend staat als 'Performance Lectures': publieke performances, waarbij verschillende media worden ingezet, om een onderhoudend verhaal te creëren.

Met de tentoonstelling *L'écriture avant la lettre* wil het Alphabetum de onderliggende structuur van taal onderzoeken. Waarnaar verwijst geschreven en gesproken taal werkelijk? Wijst het naar werkelijk heldere ideeën, zoals de Zwitserse taalkundige Ferdinand de Saussure verklaarde? Of is er een diepere onzichtbare structuur van sporen, zoals geschetst door de Franse filosoof Jacques Derrida in zijn beroemde boek *De la grammatologie*.

ALPHABETUM IX L'ÉCRITURE AVANT LA LETTRE

A. *The Noise of Time* is een 'talk poem' van David Antin (1932 – 2016), een hybride vorm van kritiek, poëzie en vertelkunst, waarbij Antin vrijuit spreekt ten overstaan van een publiek. *The Noise of Time* werd door Antin tijdens zijn artistieke residentie aan de Universiteit van Colorado in 1994 opgevoerd, en 11 jaar later in een licht gewijzigde vorm gepubliceerd als *i never knew what time it was*, die ook te zien is. De gesproken kwaliteit van de tekst wordt overgebracht door het totale gebrek aan interpunctie in het boek.

B. *Die Inszenierung Einer Botschaft In Der Fläche* (Staging a message in Two Dimensions), die op 5 oktober 1996 om 23.00 uur in het kader van de internationale designconferentie Typo Berlin in het Haus der Kulturen der Welt werd gehouden. Ook bekend als 'Gutenbergs machinegeweer' maakte Lange naam als één van de meest welsprekende type-ontwerp-verhalentellers ooit: iets wat als een contradictio in terminis had kunnen worden beschouwd, omdat het twee diametraal tegenovergestelde aspecten van taal in één woord combineert; het geschrevene en het gesprokene. Behalve dat het onmogelijk is om de vorm van een brief precies in gesproken taal over te brengen, reikte Lange's zorg nog verder: namelijk de sensibilisering voor alle taalmaterie.

C. In 2019 publiceerde Juxta Press Milan, in nauwe samenwerking met Gary Hill, het kunstenaarsboek *Inasmuch as It Has Already Taken Place*. Deze publicatie bestaat uit een grammofoonplaat en twee boeken. Voor de grammofoonplaat componeerde Hill samen met zijn geluidstechnicus een muziekstuk dat voornamelijk gebaseerd is op hoge tonen die door stilte worden onderbroken. De compositie werd digitaal zo gemasterd, dat wanneer het nummer op een grammofoonplaat wordt geperst, de groeven van de plaat op magische wijze zo zijn uitgelijnd, dat op beide zijden tekst verschijnt. Op de ene kant staat 'In Asmuch as It Is Always Already taking Place', op de andere kant 'Inasmuch as It Is Always taking Place'. De begeleidende boekjes documenteren de uitwisselingen van Hill met de makers van grammofoonplaten en de technicus / ingenieur die het programma voor het componeren van de muziek heeft geschreven. Een ander deel bestaat uit hoofdstukken met kopjes die 'laatste woorden' zijn. Twee daarvan zijn de zinnen die op de plaat staan.

D. Victoria Hanna groeide op als dochter van een rabbijn wiens huis vol boeken stond en kweekte al vroeg het besef dat Hebreeuwse letters meer waren dan alleen maar vormen op een bladzijde. Als je naar de letters kijkt [...] dan drink je de letters in je ogen. In de Joodse traditie zijn de letters niet gescheiden van de betekenis, en de betekenis is niet gescheiden van het fysieke bestaan en van de klank.' In het lied *Aleph-bet*, dat in 2015 op youtube verscheen, maakte Hanna een videosingle over de letters van het Hebreeuwse alfabet en hun verschillende klinkerklanken. Hanna ontwikkelde voor deze video ook een speciale choreografie volgens Kabbalistische wijsheden die elke letter verbinden met een ander deel van het menselijk lichaam.

E. *Grapefruit, a Book of Instructions and Drawings*, werd voor het eerst gepubliceerd door Yoko Ono (onder de naam Wunternaum Press, Tokyo) in een oplage van 500 in 1964. Het boek bestaat uit een reeks instructiestukken, waarin de lezer wordt gevraagd actie te ondernemen. Het eerste en meest provocerende stuk is direct aan het begin gedrukt, aan de binnenkant van de stofomslag. Het luidt: 'Verbrand dit boek nadat je het hebt gelezen'. In de loop der jaren is het boek verschillende malen heruitgegeven, door verschillende uitgeverij over de hele wereld, legaal en minder legaal. Onder andere door een Leidse Commune in 1971, om voor eten te kunnen betalen (ze gingen ervan uit dat Yoko Ono en John Lennon al genoeg geld hadden), met op de laatste pagina's een extra werk van Ono. In 2013, 49 jaar na de eerste publicatie van *Grapefruit*, verscheen een vervolg, *Acorn*.

F. In 2015 presenteerde Emily Kocken *Come-Go-Stay*, een discursieve installatie in West Den Haag. Geïnspireerd door het werk en leven van Gertrude Stein, trainde Kocken een poedel die lijkt op het exemplaar dat Stein vroeger bezat, en nam het gedicht *Sacred Emily* als letterlijke instructie, waarbij zij de naam Emily adopteerde als een begeerde 'readymade'. Tijdens de presentatiefase was West medeorganisator van een evenement waarbij het publiek werd uitgenodigd om de beroemde zin uit dit gedicht 'Rose is a rose is a rose is a rose' te vieren, door het gedicht in stilte voor te lezen en alleen hun stem te gebruiken wanneer zij op deze woorden stuitten. De voordracht veranderde in een intiem koormoment, of samenzijn, de stilte was een levendig gevoelde anticipatie op deze verwachtingsvolle woorden.

G. In 1986 – vele jaren na zijn tragische dood – trad Walter Benjamin (1892 – 1940) opnieuw in het openbaar met de lezing *Mondriaan 63 – 96*, georganiseerd door het Marxistisch Centrum in Ljubljana. Tegelijkertijd werd de heer Benjamin geassocieerd met het *Museum of American Art* in Berlijn, waarbij hij interviews gaf en artikelen publiceerde op het gebied van kunst, originaliteit, musea, kunstgeschiedenis, enz. Na een lange pauze trad hij in 2011 opnieuw in het openbaar met de lezing *The Unmaking of Art*, eerst in het Times Museum in Guangzhou en daarna in het Arnolfini in Bristol. Dezelfde lezing werd in 2012 herhaald in het Museo Universitario de Arte Contemporaneo in Mexico City, Transit in Boedapest, Institutions by artists in Vancouver en meest recentelijk in Le Plateau in Parijs (2013).

H. Toine Horvers over *Writing Lecture*: 'Christoph Daviet, uitgever van kunstenaarsboeken in Parijs, nodigde mij uit om een publicatie te maken gebaseerd op het handschrift. Ik schreef een tekst waarin ik een gedetailleerde beschrijving geef van de handeling van het handschrift: wat gebeurt er precies bij het schrijven met een vulpen, hoe ontwikkelt het schrift zich op de bladzijde, welke geluiden ontstaan er door de bewegingen van de pen, enzovoort. Het resulteerde in 7 A4-tjes. Ik schreef en sprak tegelijkertijd de tekst live uit voor een publiek in de galerie in Parijs. De bladzijden zijn later gescand en geprint en samengebracht in een map in een oplage van 75 exemplaren.'

I. *Play*, een publicatie van Uta Eisenreich en James Langdon, werd gepubliceerd in de context van een reeks performances en tentoonstellingen. De tentoonstellingen omvatten *Things on a Table* van Uta Eisenreich en Eva Meyer-Keller met Katrin Hahner bij Pact Zollverein, in Essen, en *A Play* van Eisenreich met Meyer-Keller en James Langdon, tentoongesteld bij Ellen de Bruijne Projects in Amsterdam. Uitgangspunt was Gertrude Steins modernistische tekst, *Objects Lie on a Table* (1922). De tentoonstelling kreeg vorm als een muurschildering, ontworpen met grafisch ontwerper James Langdon. In tegenstelling tot de ervaring van het toneelstuk, waar elementen in een tijdlijn verschijnen, biedt het boek een overvloed aan elementen – tekens, kleuren, fragmenten en teksten – voor de lezer om samen te stellen en betekenis mee te construeren.

J. Op 3 april 2017 presenteerde Kenneth Goldsmith *The Ideal Lecture (in memory*

09.10.2021 TILL 09.01.2022 WEST DEN HAAG

of David Antin) in FIAC Parijs: een 'mixed reality' performance, waarbij Goldsmith het samenspel tussen zijn performance en wat hij op het scherm presenteert ontwikkelt. Hoewel de *Ideal Lecture* uiteraard reflecteert op het werk van David Antin – en in het bijzonder op zijn 'talk poems' – focust het op het verschil tussen het gesprokene en het geschrevene. Waarom zijn leestekens als uitroeptekens, komma of punt niet uitspreekbaar, en waarom komen zij onmiddellijk over als politieagenten, als je je afvraagt wat zij eigenlijk tussen alle letters doen?

K. *memories of the next revolution – an autopoetry* van Annetta Pedretti (1957 – 2018) is een kleine publicatie, uitgegeven door de uitgeverij van Pedretti zelf, Princelet Editions, in Londen 1990. Het kleine formaat is met opzet gekozen, zodat het boekje gemakkelijk overal mee naar toe kan worden genomen. 9 jaar eerder publiceerde Pedretti in 1981 haar doctoraalscriptie over De cybernetica van de taal. Een theorie die is ontwikkeld in termen van de eisen die aan een waarnemer worden gesteld om een betoog te construeren, te communiceren en te houden. Er wordt een taal geconstrueerd voor de beschrijving van deze processen op twee complementaire manieren: tussen beschrijving en interpretatie en tussen zeggen en doen.

Te zien is ook de documentaire *Turning Objects into Rhymes* van Jude Lombardi, over Annetta Pedretti.

L. The Rodina over *Action to Surface*: 'Wij, ontwerpers, zijn gewend om grafische ontwerpen te presenteren als een op het oppervlak gerichte praktijk, de manier van oppervlakteproductie. Daarnaast probeert Tereza uit de beperkingen van afzonderlijke media te stappen om door het identificeren van performatieve componenten in grafische ontwerpprocessen en -producten een nieuw veld van mogelijkheden te creëren. Dit onderzoek legt verbanden tussen actie, lichaam, ontwerper en oppervlak. Het probeert de lezer ervan te overtuigen dat oppervlakteproductie een door actie, gebeurtenis of toeval gedreven handeling kan zijn. Daarom introduceert de tekst de noodzakelijke theoretische, filosofische en historische achtergronden van performance kunst.'

M. *Loose associations* van Ryan Gander is een rondreizende lezing die voor het eerst werd bedacht in 2001 (tijdens de residentie van Ganders aan de Rijksacademie Amsterdam), en is sindsdien voortdurend aangepast en aangevuld.

Het is het presenteren en verbinden van anekdotes over vaak over het hoofd geziene of verborgen aspecten van kunst, design, taal en de structuur van de samenleving. Onderwerpen variëren van 'wenslijnen' tot het NatWest logo; van Ryans tante Deva tot Homer Simpson; van De Kennis van Londense taxibestuurders tot de Klinton-taal van Star Trek. In de loop der jaren is de lezing bij diverse gelegenheden over de hele wereld gepresenteerd. De tentoongestelde publicatie geeft een overzicht van de verschillende versies van de lezing

N. *In Five Possible Lectures on Six Possibilities for a Sculpture* van Hedwig Houben, hier gepresenteerd als video en script (zie boek), neemt een sculptuur het woord en wil het spreken over de samenwerking met Hedwig, zoals zij Houben noemt. De sculptuur blijkt niet helemaal tevreden te zijn. Haar status staat ter discussie omdat Hedwig de gewoonte heeft afgeleide varianten van de sculptuur te maken en daar voortdurend veel aandacht aan te besteden. 'En hoe zit het met mij', zegt het sculptuur vertwijfeld: 'Wie was ik, Wie ben ik, Wie zal ik zijn?' Het sculptuur wil zichzelf en zijn maker via de verschillende lezingen die Hedwig eerder heeft gegeven, onder de loep nemen.

O. Op 19 april 1980 had Joseph Beuys (1921 – 1986) een openbaar gesprek met Peter Stycken in het Museum Boijmans Van Beuningen. Tijdens het gesprek stond Beuys, toen hij zijn ideeën niet in zuivere taal kon uitleggen, op van de tafel om zijn gedachten te tekenen op een zwart bord dat voor deze gelegenheid was voorbereid. Naast de video zijn er drie publicaties te zien: de originele begeleidende krant, uitgegeven door Museum Boijmans Van Beuningen in 1980; de eerste transcriptie van de lezing, eveneens uitgegeven door Museum Boijmans Van Beuningen; en de uitgebreide heruitgave door Fucking Good Art uit 2008, waarin ook de vragen van het publiek zijn opgenomen.

P. *Le Livre* van Stephane Mallarmé (1842 – 1898) zou je eenvoudig kunnen omschrijven als het ideale boek, dat nooit bedoeld was om uitgegeven te worden. Het immens complexe levenswerk bestaat uit meer dan 200 pagina's notities en schema's, over de productie, de verspreiding en de creatie van een boek. Maar naast die persoonlijke zelf-referentiële dimensies, voegde Mallarmé ook een publieke dimensie toe aan dit project: de inhoud van *Le*

Livre was niet bedoeld om als boek gepubliceerd te worden, maar om in het openbaar uitgevoerd te worden. Op die manier moeten we ook de stelling van Mallarmé 'Alles in de wereld bestaat om in een boek terecht te komen' zorgvuldig interpreteren. Namelijk: uiteindelijk bestaat elk boek om gelezen te worden. Luid of in stilte.

Le Livre werd voor het eerst gepubliceerd in 1957, 58 jaar na het overlijden van Mallarmé. Deze editie, uitgegeven door Jaques Scherer, bevat een typescript van het hele project, en twee facsimiles van de originele notities. Nog eens 59 jaar later, in 2018, volgde een Engelse versie, vertaald door Sylvia Gorelick.

Q. *Taxidermy for Language-Animals. A Book on stuffed words*, van Tine Melzer, verscheen voor het eerst in 2016 en gaat over de niet-ontmoeting tussen Ludwig Wittgenstein en Gertrude Stein. Zij hadden elkaar in Engeland kunnen ontmoeten, maar misten elkaar. Deze niet-ontmoeting leidt tot verschillende observaties, die in het boek worden beschreven, besproken en overwogen. Een papegaai kan bijvoorbeeld getraind worden om de geluiden te herhalen die wij maken als wij spreken, maar wat zegt hij? In *Taxidermy for Language-Animals* onderzoekt Melzer taalfragmenten uit verschillende praktijken – filosofie, literatuur, beeldende kunst – door enkele van onze linguïstische gewoonten en gereedschappen uit te buiten, waaronder voorbeelden van gewone taal die gevangen zit in beelden, spelletjes die wij met taal spelen en spelletjes die taal met ons speelt.

R. In haar autobiografische roman *The Man of Jasmine* geeft Unica Zürn (1916 – 1970) twee definities van anagrammatische constructie:

1. Anagrammen zijn woorden en zinnen die ontstaan door de herschikking van de letters van een woord. Alleen de gegeven letters zijn bruikbaar en er mogen geen andere letters worden gebruikt.

2. De wet van het anagram is: Alle letters die de beginzin bevat, moeten in het anagram voorkomen.

Op die manier is een anagram zowel een spel als een wet. Dit benadrukt de innerlijke logica van elke taal. Hoe kunnen wij communiceren als er geen wetten zijn? Waarom zouden wij willen communiceren als er geen ruimte is om te spelen? Getoond wordt een schets van het gedicht *Der Geist* aus der Flasche die een blik gunt op het pre-digitale werkproces van Zürn.